at educational institutions known and distinguished scholars and public figures. In such circumstances, science and education should focus on the provision of competitive economic development, directing a person to a successful self–realization in the various spheres of production and social activities.

Keywords: *people, education, discourse, pedagogical discourse, pedagogical discourse technologies, modernization of education.*

Шелюк Л., *кандидат педагогических наук, соискатель, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), panyolga@ukr.net*

Технология педагогического дискурса в системе модернизации образования

Педагогический дискурс является эффективной основой функционирования современной образовательной среды, в которой средствами науки, обучения и воспитания формируется личность. Он призван интенсифицировать модернизационные процессы в образовании и обеспечить их динамичность, целеустремленность и необратимость. Ведь именно педагогический дискурс акцентирует внимание на необходимости интенсификации научно–исследовательской и научно–методической деятельности субъектов национального образовательного пространства, повышения роли самостоятельной работы и практической подготовки учащихся, уменьшения времени внедрения научных достижений в учебный процесс, обеспечения влияния на формирование личностных, профессиональных и гражданских компетенций украинской молодежи путем приглашения к преподаванию в образовательных учреждениях известных и выдающихся ученых и общественных деятелей. В таких условиях образование и наука должны ориентироваться на обеспечение конкурентоспособного развития экономики, направляя личность на успешную самореализацию в различных сферах производственной и общественной деятельности.

Ключевые слова: *человек, образование, дискурс, педагогический дискурс, технологии педагогического дискурса, модернизация образования.*

* * *

УДК 1:001.8(477)

Кивлюк О. П.
доктор філософських наук, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), panyolga@ukr.net

Розвиток філософії та методології науки в Україні

Здійснюється історико–філософський аналіз становлення і розвитку філософії науки в Україні кінця XX – початку XXI століття. Філософія науки розглядається в двох аспектах: по–перше, як інструмент реалізації завдання методологічного забезпечення пізнання та освоєння світу, що безперечно сприяє міждисциплінарному синтезу та систематизації знань; по–друге, утворює нові пізнавальні прийоми, які застосовуються науковцями в конкретних галузях як методологічна основа для відкриття ще невідомих законів природи, теорій, знань.

Ключові слова: *філософія науки, методологія, пізнання, дослідження, знання.*

Наука – це одне з визначальних і найцінніших здобутків людської цивілізації. Видатні досягнення якої, незмінно захоплюють усіх причетних до інтелектуальних процесів, практичної реалізації та буденного використання надбань науки, як результату наукового пізнання і наукової діяльності. Наука, як і всі інші сфери людської діяльності, не може залишатися незмінною. Отже, потреба в її всебічному осмисленні завжди є актуальною.

Становлення і розвиток філософії протягом усього свого існування дуже тісно пов'язана з наукою, хоча характер цього зв'язку у певний час змінювався: прогресував або регресував, активізувався чи залишався без змін, модернізувався, інтегрувався тощо. Філософія і наука народжуються в межах конкретного соціокультурного виміру, тобто залежить від рівня розвитку суспільства, культури, освіти, взаємно впливають один на одного, вирішуючи при цьому відповідні завдання та взаємодіють під час їх реалізації.

Сучасна наука не стоїть осторонь філософських питань особистості, цінностей, пізнання, свідомості тощо. У свою чергу, в соціокультурній сфері має місце інтенсивне урізноманітнення філософських ідей та напрямів, що призводить до поглиблення спеціалізації філософських поглядів (соціальна філософія, історія філософії, філософія освіти, філософія науки тощо). А саме, дозволить глибше зрозуміти контекстуальні засади формування і розвитку філософії науки як окремої галузі філософського знання. І хоча філософія та методологія науки набули широкого визнання лише приблизно в середині XX століття, даний напрям став важливим і дослідницько–значущим. Нині, філософія науки як напрям сучасної філософії представлена значною кількістю оригінальних концепцій, що пропонують ту чи іншу модель розвитку науки.

До основних завдань філософії науки належать: філософське осмислення феномену науки, включення досягнень науки в наявний соціокультурний контекст епохи, здійснення синтезу філософського і частково–наукового знання. Предметом філософії науки, тобто основним її змістом є: загальні закономірності та тенденції розвитку науки як системи знань (онтологія); пізнавальна діяльність, її результати, які існують у формі ідентичних наукових знань, їх змісту, форм, видів, особливостей (епістемологія); з'ясування методів та можливостей збагачення наукових знань (методологія); соціокультурний вимір науки, тобто значення науки для суспільства та її складові як система цінностей (аксіологія). Тільки філософія науки має такий апарат (когнітивний, логічний, методологічний), який дозволяє визначити місце і значення науки в суспільній культурі [2, 7].

Отже, філософія науки є досить розробленим напрямом філософії, хоча існує багато концепцій філософії науки, які відрізняються між собою різним бачення систем наукового знання, тобто системи тверджень, понять, науково–дослідних програм, напрямів, концепцій, теорій, парадигм, шкіл тощо. У цьому розумінні філософії науки виникають наступні завдання: дослідження наукового знання як такого та розвиток конкретних наукових досліджень або наукових знань, які породжують нове знання. Крім того, філософія проектує моделі вирішення протиріч на стиках наук, виступає інтелектуальним інструментом, що продукує принципи, категорії, методи пізнання, які активно використовуються у конкретних науках.

У історичному контексті було сформульовано чотири основні концепції взаємовідносин філософії та науки.

1. Трансценденталістська концепція.
2. Позитивістська концепція.
3. Антиінтеракціоністська концепція.
4. Діалектична концепція [7].

Відносини між філософією та наукою завжди були складними. Наука як глобальна система, що постійно розвивається, потребує від філософії, причому цілком слушно, здійснювати своїми методами аналіз процесу пізнання, отримання знань, "існування" самого знання.

"Є деяка наука, що досліджує власнесуще, а також те, що притаманне йому само по собі. Ця наука нетотожна жодній з так званих конкретних наук, бо жодна з інших наук не досліджує загальну природу власнесущого, а всі вони, виділяючи собі якусь частину його, досліджують те, що властиве цій частині, як, наприклад, науки математичні. А оскільки ми шукаємо основи і вищі причини, то зрозуміло, що вони повинні бути ос-

новами й причинами чогось самосущого. Якщо ж ті, хто шукав елементи речей, шукали і ці основи, то шукані ними елементи повинні бути елементами не сущого як чогось минущого, а власнесущого. А тому нам необхідно осягнути перші причини власнесущого" [1, с. 150].

Філософія науки як галузь філософського знання існує в рамках будь–якого філософського напрямку: логічного емпіризму, феноменології, редукціонізму, герменевтики, критичного раціоналізму, філософії лінгвістичного аналізу тощо. Філософські дослідження науки, що здійснюються різними філософськими школами у різних напрямках, охоплюють багато проблемних питань, використовують різні методи, опираються на різні теоретико–методологічні передумови і як наслідок, дають різноманітні результати. Отже, говорити про імовірне існування цілісної, єдиної, самодостатньої філософію науки, яка могла б замінити і тим більш скасувати всі існуючі філософські підходи і напрямки в дослідженні науки, немає сенсу. Дослідження та їх проблематика історично залежать від рівня розвитку суспільства, науки і культури в цілому.

Становлення філософії та методології науки в Україні відбулося завдяки активній діяльності талановитого філософа й організатора науки П. Копніна (1922–1971 рр.), який займався проблемами логіки, теорії пізнання, методології наукового пізнання та особливу увагу приділяв гуманістичному спрямуванню філософії. Упродовж життя П. Копнін досліджував фундаментальні філософські питання розвитку науки, а саме: дослідження методологічних і логіко–гносеологічних проблем, а також тих проблем, які виникають у міждисциплінарному знанні. Крім того, дав розгорнуте пояснення взаємодії раціонального і чуттєвого, теоретичного й емпіричного, увів нестандартні категорії в теорію пізнання: гносеологічний ідеал, краса, віра, свобода.

"Наука прагне в кожен історичний період свого розвитку підсумовувати знання про природу, суспільство і людське мислення, виразити якимось чином сукупність усіх людських знань. Систематизація людських знань у певний історичний період їх розвитку має, по–перше, методологічне значення; по–друге, таке підведення підсумків служить поштовхом для подальшого розвитку науки. Створення наукової картини світу – загальне завдання всіх галузей наукового знання, кожна з них вносить свій внесок до цієї справи. Причому світогляду належить особлива роль: він виступає цементуючою, зв'язувальною ланкою, даючи знання про найбільш загальні закони будь–якого розвитку" [3, с. 30].

Філософія, підкреслював він, повинна зосередити увагу не на вивченні невблаганних, незалежних від людини "об'єктивних законів", що діють у природі й суспільстві, а на тому, що залежить від людини, освоюється нею в процесі її діяльності. Розмірковуючи над природою наукового знання, він намагається окреслити його в контексті загального досвіду, здобутого людством [3].

Однодумцями та колегами П. Копніна можна назвати наступних відомих філософів: А. Артюх, І. Бичко, Є. Жаріков, П. Йолон, С. Кримський, В. Косолапов, М. Попович, В. Черноволенко.

Спираючись на понятійну складову формальної логіки, досягнення в галузі психології наукової творчості, широкий соціокультурний матеріал, учені серйозно досліджували такі складові наукового пізнання, як наукова проблема, факт, ідея, концепція, теорія, абстракція, система теоретичного знання, світогляд тощо. Крім того, розглядалася проблематика співвідношення наукової картини світу зі світоглядом, зміщення акценту філософування на пізнавальні й світоглядні можливості суб'єкта, пізнавальні та ціннісні орієнтири людської життєдіяльності. У процесі дослідження широко використовувався методологічний апарат діалектики.

У зв'язку з подальшими інтеграційними процесами наукового знання та наукового пізнання, значення світогляду безперервно зростає, кожна наука прагне чітко усвідомити своє місце в системі знань, а також перспективи власного розвитку чи то злиття. Отже, науковий світогляд допомагає ефективно вирішувати суспільні проблеми, спричиняючи тим самим еволюційні процеси.

У 60–х роках українські філософи (С. Васильєв, М. Попович), все більше зосереджували увагу на дослідженнях логічної семантики, тобто теорії значення (дослідження когнітивних значень). Серед проблем логічної семантики розглядалася мова науки як знакова система, що краще сприймається через відношення "знак – смисл (інформація)". Теорія значення обґрунтовувалась, розглядаючи вислови і тексти як засоби спілкування (у контексті комунікації), акцентувалась увага на важливості аспекту прагматики в семантичних дослідженнях. Нині цей напрям мислення можна охарактеризувати як напрям аналітичної філософії або критичний раціоналізм у широкому значенні.

"Наука, порівняно з іншими видами культури, виявляє риси виняткового консерватизму. Умови прийнятності певних тверджень у науці загалом не змінюються – це умови доказовості, підтверджуваності й обґрунтованості. Наука не може ігнорувати жодного підтвердженого раніше положення, на відміну від мистецтва, яке може кардинально міняти критерії прийнятності творів і відмовлятися від певної спадщини. Водночас наука може надзвичайно радикально змінювати розуміння своїх досягнень і взагалі переосмислювати колишню картину світу. Епохи наукових революцій не жертвували жодною формулою, зате радикально змінювали їх сенс" [5, с. 51].

Треба згадати і про осередки квазінаукового пізнання, яке мало поодиноке місце під тиском партійно–ідеологічної цензури, що існувала в радянській Україні. Хоча після здобуття Україною незалежності з'явилась тенденція до націоцентристських теорій, які були природною реакцією, наслідком на багаторічну дискримінацію національної тематики. Зрозуміло, що і в першому і в другому випадку спостерігалося збіднення наукового пошуку: передбачуваність та вірогідність результатів, звуження евристичного потенціалу, формалізація гіпотези тощо [6].

У 90–х роках XX століття в Інституті філософії НАН України здійснювалось наукове дослідження планової теми "Тенденції розвитку сучасної методології науки". Треба відмітити суттєві зрушення в питаннях "розробки системи засобів формального та змістовного опису предметних галузей методологічних дисциплін; вивчення сучасних методик природничих та гуманітарних науках у діапазоні від формального та структурного підходу до змістовних засобів модельного, архетипного, герменев-

тичного і феноменологічного аналізу; розширення і збагачення поняття методу через узагальнення практичного досвіду наукового програмування, проектування, конструювання та реалізації великих наукових і соціальних проектів" [6, с. 7–8].

Особливості наукового пізнання кінця другого тисячоліття, спричинені формуванням міждисциплінарних наук – кібернетики, інформатики, синергетики, які породили нові практично–прикладні науки – ергономіку, праксеологію, логіку дій, соціологію праці, філософське вчення про практику. Разом з цим, у методології науки переосмислюються поняття суб'єкта та об'єкта пізнання. "Критеріальною ознакою науковості є максимальне відволікання від суб'єкта. Закони механіки, наприклад, формулюються таким чином, що для них не має значення при дослідженні траєкторії тіл, що падає – яблуко чи воднева бомба. Звичайно, дослідника як суб'єкта не можна повністю відсторонити від аналізу об'єкта. Тому в науковому пізнанні об'єктивність розглядається з погляду інтерсуб'єктивності, тобто тієї об'єктивності, яка може бути закладена в позиції суб'єкта. Отже, об'єктивність розгляду як критерій науки (на відміну від мистецтва, де предметом зображення виступає позиція суб'єкта) – це специфічний тип відношення до буття, який у певному аспекті обмежує пізнання, хоч і робить його науковим. Існує, наприклад, небезпека неупередженого, незацікавленого підходу до людської чи психіки" [4, с. 152].

В багатьох працях українських філософів (С. Кримський, П. Йолон, та Б. Парахонський) не лише розмежовується знання, здогад, віра, інформація, характеризуючи такі основні ознаки наукового знання, як актуальність, доцільність, чіткість, доказовість, об'єктивність, практична ефективність, а й висвітлюється нерозривна єдність усіх форм знання та методів пізнання. Наука розглядається як соціокультурний системний процес пізнання та включає в себе світогляд, філософію, політологію, теологію, культуру, рівень цивілізаційного розвитку, наукові теорії тощо.

Проте гносеологія кінця XX століття, а саме когнітивний ідеал істинності доповнюється аксіологічними складовими. Результати фундаментальних наукових пошуків взагалі беруть свій початок з архетипів (ідейних прообразів), які виявляються наслідком впливу культури, історії, рівня розвитку цивілізації, позанаукових процесів тощо. До них належать ідеї атомізму, еволюціонізму, ефіру й вакууму, хаосу та порядку тощо. Отже, процес наукового пізнання в контексті отримання нових знань, неможливо відокремити від інших форм пізнання світу особистістю, тобто позанаукове та паранаукове знання не лише має право на існування, але й розкриває творчу, неосмислену, евристичну цінність для розвитку науки.

Філософія науки реалізовує завдання методологічного забезпечення пізнання та освоєння світу, формулюючи гіпотези, прийоми, принципи та інший інструментарій наукової раціональності, методологічну й світоглядну свідомість та безперечно сприяє міждисциплінарному синтезу та систематизації знань. З іншого боку, філософія утворює нові пізнавальні прийоми, які в подальшому застосовуються науковцями в конкретних галузях як методологічна основа для відкриття ще невідомих законів природи, теорій, знань.

Нині в Україні науковці застосовують сучасні методологічні підходи до трактування співвідношення матеріального й духовного, буття і свідомості, теорії і практики, ідей і практичних дій.

Філософська думка українських науковців є динамічною, тобто видозмінюється від закоренілих методологічних ідеалів, засад і принципів осмислення феномена науки до таких, що у актуальній відповідності характеризують зрушення, які відбуваються в науковій картині світу, в засобах пізнавальної діяльності, в соціокультурній сфері загалом.

Сучасна концепція методологічної теорії включає принципи: системності, цілісності та обумовленості наукового знання про світ, єдність та взаємозалежність закономірностей розвитку матеріального і духовного, соціокультурний детермінізм, еволюціонізм тощо.

Між загальнонауковими і спеціальнонауковими методами майже не існує суттєвої різниці. Серед гносеологічних характеристик наукового методу можна назвати: об'єктивність, достовірність, абстрактність, доцільність, відтворюваність, ефективність, результативність, унікальність. В процесі еволюційних та інтеграційних процесів відбувається синтез методів, їх обмін та взаємопроникнення, що призводить до появи міждисциплінарних багатофункціональних методів. Отже, методологічна складова сучасної філософії носить різнобічний характер, а це, у свою чергу, є незаперечним фактом складного процесу пізнання, осмислення та переосмислення знань (світосприйняття, самоосмислення).

Новітніми тенденціями у філософії науки пронизані роботи українських філософів, серед яких: І. Добронравова "Методологічні норми в лінійній науці", В. Лук'янець "Сучасний науковий дискурс: оновлення методологічної культури", І. Цехмістро "Голістична філософія науки".

На думку І. Цехмістро, філософія науки протягом XX століття як самостійна наука постала поряд з традиційними напрямами філософії. Поряд з онтологічними, методологічним, соціокультурним орієнтуванням намітилось голістичне спрямування філософії науки, що дозволяє осмислити науку у двох першоосновах: ставлення людини до абсолютного (Бога, природи, Істини, Таємниці) та світу стосунків людини з людиною (суспільство, соціум, реальний світ). Наука розглядається у двох площинах: класично раціональній та ціннісно–смисловій, тобто всебічно і нероздільно [8].

Світоглядно–методологічне значення нелінійної науки (І. Добронравова, В. Лук'янець, О. Кравченко, Л. Озадовська та інші) розкривається у тому, що розкриває можливості релятивістської ревізії ідеології абсолютного детермінізму та приборкання норовливої випадковості. Отже синергетичне осмислення наукового пізнання виступає основою для дефініції принципу єдності та взаємодетермінованості мікро– та макро–світу, тобто всесвіту як єдиної цілісної системи [7].

Отже, філософія і методологія науки в Україні є досить розробленим дослідницьким напрямом, хоча і не втрачає своєї актуальності, а тому потребує постійного вивчення та оновлення.

Список використаних джерел

1. Аристотель. Метафізика / Читанка з історії філософії : у 6 кн. / під ред. Г. І. Волинки. – К. : Довіра, 1992. – 207 с. – Кн. І: Філософія стародавнього світу.

2. Кисляков В. П. Вступ до філософії науки: навчальний посібник / В. П. Кисляков, О. М. Дрожанова, О. П. Ступак ; за наук. ред. О. М. Дубового. – Миколаїв : Видавництво НУК, 2011. – 125 с.

3. Копнин П. В. Гносеологические и логические основы науки / П. В. Копнин. – М. : Мысль, 1974. – 568 с.

4. Кримський С. Б. Запити філософських смислів / С. Б. Кримський. – К. : ПАРАПАН, 2003. – 240 с.

5. Попович М. В. Наука як частина культури / М. В. Попович // Вісн. НАН України. – 2007. – № 6. – С. 49–54.

6. Реэнт О. П. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу / О. П. Реэнт // Український історичний журнал. – 1999. – № 3. – С. 3–22.

7. Самардак М. М. Філософія науки: напрями, теми, концепції / М. М. Самардак. – К. : ПАРАПАД, 2011. – 204 с.

8. Цехмістро І. З. Голістична філософія науки / І. З. Цехмістро. – Харків : Акта, 2013. – 279 с.

References

1. Arystotel'. Metafizyka / Chytanka z istorii' filosofii': U 6 kn. / Pid red. G. I. Volynky. – K. : Dovira, 1992. – 207 s. – Kn. I: Filosofija starodavn'ogo svitu.

2. Kysljakov V. P. Vstup do filosofii' nauky: navchal'nyj posibnyk / V. P. Kysljakov, O. M. Drozhanova, O. P. Stupak ; za nauk. red. O.M. Dubovogo. – Mykolai'v : Vydavnyctvo NUK, 2011. – 125 s.

3. Kopnin P. V. Gnoseologicheskie i logicheskie osnovy nauki / P. V. Kopnin. – M. : Mysl', 1974. – 568 s.

4. Kryms'kyj S. B. Zapyty filosofs'kyh smysliv / S. B. Kryms'kyj. – K. : PARAPAN, 2003. – 240 s.

5. Popovych M. V. Nauka jak chastyna kul'tury / M. V. Popovych // Visn. NAN Ukrai'ny. – 2007. – № 6. – S. 49–54.

6. Reэnt O. P. Suchasna istorychna nauka v Ukrai'ni: shljahy postupu / O. P. Reэnt // Ukrai'ns'kyj istorychnyj zhurnal. – 1999. – № 3. – S. 3–22.

7. Samardak M. M. Filosofija nauky: naprjamy, temy, koncepcii' / M. M. Samardak. – K. : PARAPAD, 2011. – 204 s.

8. Cehmistro I. Z. Golistychna filosofija nauky / I. Z. Cehmistro. – Harkiv : Akta, 2013. – 279 s.

Kyvliuk O. P., *Ph.D., National Pedagogical University M. P. Drahomanova (Ukraine, Kiev), panyolga@ukr.net*

The development of philosophy and methodology of science in Ukraine

Historical and philosophical analysis of the formation and development of the philosophy of science in Ukraine in the end of xx century & beginning of xxi century is implemented. Philosophy of science is considered in two aspects: firstly, as a tool for the realization of the task of methodological providing of cognition and familiarization of the world, that contributes to interdisciplinary synthesis and systematization of knowledge, and secondly, creates new cognitive techniques that are used by scientists in specific areas as a methodological basis for discovery of yet unknown laws of nature, theories of knowledge.

Keywords: *philosophy of science, methodology, cognition, research knowledge.*

Кивлюк О. П. , *доктор философских наук, Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова (Украина, Киев), panyolga@ukr.net*

Развитие философии и методологии науки в Украине

Осуществляется историко–философский анализ становления и развития философии науки в Украине конца XX – начала XXI века. Философия науки рассматривается в двух аспектах: во–первых, как инструмент реализации задачи методологического обеспечения познания и освоения мира, бесспорно способствует междисциплинарному синтезу и систематизации знаний; во–вторых, создает новые познавательные приёмы, применяемые учеными в конкретных отраслях как методологическую основу для открытий еще неизвестных законов природы, теорий, знаний.

Ключевые слова: *философия науки, методология, познание, исследование, знание.*

* * *

УДК 167.7

Чернова Л. П.
кандидат філософських наук, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), lp_chernova@mail.ru

КОНЦЕПТ "НАУКОВА КАРТИНА СВІТУ" В СУСПІЛЬНО–ІСТОРИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Розглядаєтьсянаукова картина світу тільки як один з аспектів загальної моделі епохи. При створенні єдиної картини світу враховуються всі її складники для знаходження найоптимальнішого основи або стрижня картини даного часу. Зроблено висновок, що наукова картина світу не тільки адекватно репрезентує наше сучасне розуміння цінності буття природи і людини. Вона створює більш адекватний образ еволюціонуючого світу, тобто його передбачуваного майбутнього. Водночас у світлі цих уявлень усі попередні картини світу постають як актуалізовані лише потенції науки тієї чи тієї конкретної історичної доби.

Ключові слова: *наукова картина світу, моделі епохи, цінності буття.*

У сучасних філософських дослідженнях наявна істотна потреба щодо визначення місця, ролі і значення концепту "наукова картина світу" в суспільно – історичному процесі. Такий теоретичний аналіз конче необхідний, оскільки в кінці XIX – на початку XX ст. відбулися суттєві зрушення у самовизначенні нових галузей природничих і гуманітарних наук, що призвело до перегляду змісту і значення цілої низки понять. Зокрема, наукова картина світу у соціально–філософському аспекті постає багатовимірним об'єктом, що вимагає нових методологічних підходів.

Об'єкт загальної картини світу – весь світ, а не окремі його сфери.

Із розвитком емпіричного природознавства, після створення І. Ньютоном механіки як цілісної науки (висновки якої робляться із декількох вихідних положень – трьох законів класичної механіки і закону всесвітнього тяжіння) створюється можливість для формування першої природничо- наукової механічної картини світу. В цьому контексті слід назвати праці Ламберта, Лампаса, Декарта, Пуанкаре, Бекона, Гоббса, Локка, Спінози, Фарадея.

Пізніше поряд із загально – науковою картиною світу будувалися світоглядні концепції, що намагалися раціональними засобами обґрунтувати духовно цілісну сферу людського буття. Вже на початку XVIII ст. виокремилися такі концепти, як натуральна філософія (І. Ньютон), філософія пізнання (Дж. Локк), суспільно – політична (Дж. Віко, Ж. -Ж. Руссо), енциклопедична (Ж. Ламетрі, П. Гольбах, К. Гельвецій) і релігійна філософія (С. Кларк, Дж. Берклі). Наука цього періоду в загально методичному плані тяжіє до гносеології, що логічно завершується німецькою класичною філософією. (І. Кант, Й. Фіхте, Г. Гегель, Ф. Шеллінг, Л. Фейєрбах).

Місце і роль людини в системі наукової картини світу розкривається в працях В. Борзенкова, С. Кримського, Р. Міняйло, В. Сабадуха, А. Шило, Е. Мирзояна, І. Сало, В. Кузнєцова, О. Тоффлер, М. Гайдеггер.

Формування сучасної наукової картини світу – складний і суперечливий процес. У ньому нерівномірно беруть участь усі складові картини світу, як конкретно-наукові, так і елементи ненаукової картини. Про те, яка ж з них є "головною" в панорамно-образному уявленні про світ, точиться чимало суперечок. У загальній картині світу поступово вимальовується безперервний ланцюг, який об'єднує інформацію з усіх сфер нашого жит-